

LIMBURGSE BEVOLKINGSCIJFERS UIT DE
EERSTE HELFT VAN DE 19e EEUW

door

drs J. F. R. Philips

Inleiding

De bijdragen, die tot nu toe in dit Jaarboek verschenen over de demografische ontwikkeling in Limburg, hadden voornamelijk betrekking op de tweede helft van de 19e en het begin van de 20e eeuw.

De beperking tot deze periode hing samen met de omstandigheid, dat over dit tijdvak een omvangrijke hoeveelheid gegevens ter beschikking staan in de gepubliceerde bevolkingsstatistieken. Bovendien vormde ook de betrouwbaarheid van deze cijfers een reden tot de aangegeven beperking. Tenslotte stellen de gemeentelijke bevolkingsregisters en de uitkomsten van de tienjaarlijkse volkstellingen ons in staat om op diverse aspecten van de moderne bevolkingsbeweging dieper in te gaan.

De periode, die aan de eerste volkstelling in 1830 voorafgaat, stelt ons daarentegen in dit opzicht voor grote moeilijkheden. Allereerst zijn de cijfers omtrent de groei en samenstelling van de bevolking niet in dezelfde mate voorhanden, noch zijn deze gegevens systematisch voor ons land gepubliceerd. In die tijd, toen de bevolkingsleer als zelfstandige tak van wetenschap nog nauwelijks in opkomst was, hechtte men nog niet dezelfde waarde aan demografische gegevens als tegenwoordig. Wel zijn er uiteraard, her en der verspreid, vele cijfers voorhanden, doch deze werden niet vanuit één gezichtspunt verzameld, maar dienden een ander doel en werden meestal om fiscale redenen gebruikt. Het opsporen van deze bevolkingscijfers is daarom meer tijdrovend en omslachtig, omdat deze moeten achterhaald

worden uit verschillende archiefbronnen. Zoals bij elk bronnenonderzoek is hierbij een historische bronnenkritiek onontbeerlijk. Voor Limburg doet zich nog een verdere complicatie voor, omdat vóór 1830 grote politieke veranderingen hebben plaats gegrepen, die het opsporen van bevolkingsgegevens ernstig bemoeilijken. Voorlopig lijkt ons de aangeezene weg om het grondgebied van de provincie Limburg in te delen aan de hand van de gebieden, die vóór 1815 en meer speciaal vóór 1794 tot verschillende souvereynen behoorden. In de jaren 1830-1839 was weliswaar de provincie met uitzondering van Maastricht onder Belgisch bestuur, maar kwam er in de administratieve indeling geen wijziging. In de Franse tijd echter moet men een onderscheid maken tussen de gebieden van de provincie, die vielen onder de bestuursmacht van het departement van de Nedermaas en het gebied, dat ressorteerde onder het departement van de Roer. In de jaren vóór 1794 kan men de provincie opdelen in een zestal verschillende gebieden, die resp. stonden onder de souvereyniteit van de Verenigde Republiek, de Oostenrijkse Nederlanden, Pruisen, het keurvorstendom Paltz, het prins-bisdom Luik of als zelfstandig souvereyn stonden onder de Kiezer van het H. Roomse Rijk. Het zal duidelijk zijn, dat deze voormalige politieke verbroekeling van het grondgebied van de tegenwoordige provincie Limburg grote problemen veroorzaakt bij het opsporen van de bevolkingstoestand uit die tijd. Het bronnenonderzoek zal zich over verschillende archieven moeten uitstrekken, die zich gedeeltelijk in het buitenland bevinden en niet alle even gemakkelijk te raadplegen zijn.

Men zal evenwel niet het grondgebied van de tegenwoordige provincie voor de vroegere tijd als uitgangspunt mogen nemen, hetgeen historisch onjuist zou zijn. Ideaal zou zijn om voor elk toenmalig souvereyn gebied de bevolkingstoestand te reconstrueren, ingebed in een samenvattend overzicht van de geschiedenis van deze staten in hun geheel. Zolang dit nog niet realiseerbaar is, kan men voorlopig als

werkmethode van de verschillende gebieden - voorzover deze in de tegenwoordige provincie Limburg zijn gelegen - de bevolking opsporen en analyseren. Vanwege de vergelijkbaarheid met latere cijfers zal men er echter niet aan kunnen ontkomen deze gebieden zoveel mogelijk af te ronden met plaatsen, die onder een andere souverain vielen. Deze methode hebben wij toegepast in de volgende bijdrage, al strekt deze zich uit vanaf de Franse tijd, toen de oude toestand niet meer bestond. In 1795 werden namelijk de meeste staten samengevoegd tot het departement van de Nedermaas, dat de grondvorm bevat van de huidige provincie. Het gebied binnen de tegenwoordige provincie, dat tijdens het Ancien Régime had behoord aan Pruissen en aan de Paltz, kwam in 1798 onder het departement van de Roer. In 1815 kwam de provincie tot stand, waarvan het grondgebied na de afscheiding van België tot heden onveranderd is gebleven.

Uit het voorgaande moge voldoende blijken, dat de bevolkingsgegevens uit het prae-statistisch tijdperk niet in dezelfde mate aanwezig zijn als voor latere jaren. Na moeizaam speuren zal men echter geleidelijk vorderen op de weg van een bevolkingsbeschrijving, die de voornaamste componenten in groei en samenstelling van de bevolking kan verklaren. Men zal er echter steeds rekening mee moeten houden, dat zulke cijfers een marge van onnauwkeurigheid bevatten en niet tot in de kleinste eenheid exact kunnen zijn. Van belang is ook bij dergelijke bevolkingsgegevens te bedenken, dat zij niet alle volgens hetzelfde criterium verzameld zijn. Ook bij de interpretatie zal men dus op zijn hoede moeten zijn om geen voorbarige conclusies te trekken.

Niettegenstaande de problemen, die de historische bevolkingsstudie aankleven, is het van groot nut om voor vroegere perioden tot het opsporen van de voornaamste gegevens te geraken. De demografie biedt immers de basisgegevens voor een vruchtbare beoefening van de sociaal-economische geschiedenis, omdat zij kwantitatieve verbanden kan

aantonen, die anders aan de aandacht ontgaan of als hypothese in de lucht blijven hangen. De demografische studie heeft bovendien - en vooral - tot voordeel, dat een vergelijking met andere plaatsen, streken en provincies mogelijk wordt, waaruit de specifieke kenmerken van een regio eerst blijken. Limburg heeft op dit gebied een achterstand in te halen, omdat men in andere Nederlandse provincies en in onze buurlanden op deze weg reeds ver is voortgeschreden. De politieke verdeling van het gebied van onze huidige provincie is er natuurlijk debet aan, dat men er voor is teruggeschrokken om dit gebied te exploreren. Thans blijkt echter de noodzaak om deze achterstand snel te gaan inlopen.

In onze demografische bijdragen hopen wij in de toekomst naast de bevolkingsstudies over de moderne tijd op gezette tijd ook aandacht te besteden aan de bestudering van de bevolkingstoestand uit vroegere perioden. Maar dit werk kan onmogelijk alleen vanuit een instituut worden verricht. Het is voor onze Limburgse geschiedbeoefening van groot belang, dat verschillende onderzoekers op dit terrein hun bijdrage leveren. Onzerzijds zullen wij hen graag met raad en daad terzijde staan. Onze verwachtingen zijn ook gebouwd op een nauwe samenwerking met de thans in Limburg zo vruchtbaar beoefende genealogie, die zovele bouwstenen aandraagt voor een bevolkingsstudie van de 17e en 18e eeuw.

Bronnen voor de bevolkingsstudie van de jaren
1795 - 1849

Voor de demografische studie over dit tijdvak zijn wij oorspronkelijk uitgegaan van een artikel van J. C. Ramaer in de *Geschiedkundige Atlas van Nederland* (1), die daarin de uitslagen vermeldt van de

1. J. C. Ramaer, *Geschiedkundige Atlas van Nederland, het Koninkrijk der Nederlanden (1815-1931)*, hoofdstuk XVIII, Den Haag 1931, 219-272.

volkstelling in de Bataafse Republiek van oktober 1795. Aangezien Limburg tot Frankrijk behoorde, heeft hij de bevolking van deze provincie aan een andere bron ontleend, namelijk aan de Geschiedkundige Atlas van de Pruissische Rijnprovincie, die bij de kaart van 1789 de bewoners vermeldt van die gemeenten in Limburg, welke onder Pruisen vielen (1). Deze cijfers van Wilhelm Fabricius zouden dan de oudst bekende bevolkingscijfers zijn uit deze provincie. In zijn interpretatie vergelijkt Ramaer deze cijfers van 1789, dus vóór de inval der Fransen, zonder meer met de volkstelling van 1795, hetgeen niet geheel toelaatbaar is wegens het tijdsverschil. Nog minder verantwoord is echter zijn methode om de bevolking te achterhalen van die gemeenten in Limburg, welke niet tot Pruisen behoorden. Daarvoor gaat hij uit van een telling van de bevolking in 1815 en berekent hij de bevolkingscijfers van de ontbrekende gemeenten naar evenredigheid van de bekende tussen de jaren 1789 en 1815. De bevolkingsontwikkeling in het Pruissisch Overkwartier van Gelder en het Noord-Limburgse gedeelte van het hertogdom Kleef wordt dan gelijkgesteld met die in andere gebieden, wat een ontoelaatbare generalisering inhoudt.

Bij de bestudering van de archiefbronnen van het Departement van de Nedermaas kwamen wij tot de merkwaardige bevinding, dat de cijfers, door Ramaer voor 1795 vermeld, bijna geheel overeenkomen met de bevolking, zoals die zowel voor het jaar 1799 als voor 1804 is vermeld. Wij mogen derhalve wel besluiten, dat zijn cijfers van 1789 geantidateerd zijn en waarschijnlijk aan een van deze bronnen zijn ontleend. De berekening van Ramaer gaat voor Limburg dus uit van een valse basis.

1. Wilhelm Fabricius, Erläuterungen zum geschichtlichen Atlas der Rheinprovinz, 2er Band, Die Karte von 1789, Bonn 1898.

Dat de bevolkingcijfers uit 1799 (1) samenvallen met die uit het jaar 1804 (2) doet reeds twijfel rijzen aan de waarde ervan. Het meest ligt de veronderstelling voor de hand, dat de laatste getallen niet op een afzonderlijke telling berusten, maar uit een vroegere bevolkingsopgave zijn overgenomen. In de inventarislijst van het Frans archief (3) staat vermeld, dat deze tellingslijsten van het Departement van de Nedermaas zich uitstrekken van 1796 tot 1809. Het is dus ook mogelijk, dat de cijfers niet alle op hetzelfde oogenblik verzameld zijn, maar gedurende een reeks van jaren bij elkaar zijn gebracht. Het jaar 1799 als ook 1804 kunnen dan juist zijn, maar ook alle andere jaren tussen 1796 en 1809. Hier rijst in eerste instantie het probleem van de datering. Ter oplossing hiervan is een afzonderlijke bespreking van de bronnen van het Departement van de Nedermaas en dat van de Roer noodzakelijk.

Het Departement van de Nedermaas

De meest exacte bron zijn de inwonerslijsten van de gemeenten van het Departement van de Nedermaas, die dateren uit 1796 behalve die van Maastricht, waar de telling in 1803 werd gehouden. Op grond van de wet van 10 vendémiaire an IV moesten voor elke gemeente inwonerslijsten worden aangelegd. Deze maatregel werd uit politieel oogpunt voorgeschreven. Deze lijsten bevatten de namen, de ouderdom, de staat of het beroep van alle inwoners boven twaalf jaar, het onderdeel van de gemeente,

1. R. A. L., Frans Archief, invent. nr. 1065, dossier 8.
2. R. A. L., Frans Archief, An XIII, invent. nr. 1065, dossier 15.
3. H. Hardenberg. Inventaris der archieven van het arrondissement Maastricht en van het departement van de Nedermaas (1794 - 1814), 's-Gravenhage 1946. 68 - 69.

waar zij woonden en het jaar van vestiging in de gemeente. Deze uitvoerige gegevens geven een goede indruk van de bevolkingssamenstelling bij het begin van de Franse tijd. Deze Franse volkstelling (1) zullen wij als grondslag nemen voor onze verdere cijfers. Een vergelijking van de volkstelling van 1796 met de bevolking van 1799 of 1804 doet zien, dat in de meeste gevallen de bevolking volgens de uitkomsten van de telling van 1796 groter is dan de cijfers van 1799 of 1804 aangeven. Behoudens in het geval, dat de bevolking zou zijn teruggelopen - wat niet in overeenstemming is met latere cijfers - zou men moeten concluderen, dat de tellingen tussen 1796 en 1809 op een vroegere toestand slaan. Wellicht heeft dan Fabricius toch met recht deze cijfers op het jaar 1789 betrokken. Zonder verdere adstructie zijn wij hiertoe echter niet gerechtigd.

Een vergelijkingsobject wordt ons geboden door enige incidentele bevolkingscijfers uit het jaar 1795 (2) en een aantal bevolkingscijfers uit 1796 (3). Daarbij valt op te merken, dat de cijfers uit 1795 in het algemeen aanmerkelijk hoger zijn dan die uit 1796. Maar ook deze laatste cijfers, die op een benadering berusten, zijn doorgaans hoger dan de exacte tellingen uit 1796 en 1809. Het probleem van de bevolkingscijfers uit laatstgenoemde jaren komt hiermee niet nader tot een oplossing. De cijfers uit 1796 stemmen geheel overeen met de reeds gememoreerde bevolkingstelling uit dat jaar. De opgegeven bevolking uit 1795 berust waarschijnlijk op een schatting, d. w. z. in de meeste gevallen op een overschatting van de bevolking. Deze cijfers werden door de gemeenten verstrekt. Het is niet bekend aan de hand van welke gegevens zij werden opgemaakt.

Uit het jaar 1806 is een telling bekend, zij het

1. R. A. L., Frans archief, invent. nr. 1030 - 1062.
2. R. A. L., Frans archief, briefwisseling, invent. nr. 209 - 217.
3. R. A. L., Frans archief, inv. nr. 1065, dossier 1.

niet van alle gemeenten van het departement, waar-
 bij de bevolking naar burgerlijke staat is ingedeeld
 (1). Wanneer men deze cijfers met de voorgaande
 uit 1799-1804 vergelijkt, dan valt het op, dat in som-
 mige gemeenten de bevolking tussen 1806 en de
 voorgaande telling onvoorstelbaar sterk zou zijn ge-
 stegen, hetgeen er ook op kan duiden, dat voor die
 plaatsen de voorafgaande telling nooit uit 1804 kan
 zijn. Een vergelijking daarentegen met de cijfers
 van de volkstelling van 1796 laat een meer regelma-
 tige ontwikkeling zien. Aangezien er ook uit de sa-
 menhang geen duidelijke aanwijzing van de datering
 van de twee genoemde bevolkingsreeksen valt op te
 maken, kunnen wij voorlopig de tellingen uit 1799 en
 1804 het beste buiten beschouwing laten.

Bij de vergelijking van de bevolkingscijfers uit
 de Franse tijd zullen wij ons derhalve bepalen tot de
 jaren 1796, 1806, 1809 en 1811. De cijfers, die niet
 op een telling berusten (1795) of waarvan het niet
 duidelijk is, uit welk jaar zij dateren (1799/1804),
 zullen wij terzijde laten, totdat uit de bekende com-
 ponenten van geboorte-overschot en migratiesaldo
 kan worden opgemaakt, of zij alsnog bruikbaar zijn.

De laatste telling uit de Franse tijd is die uit het
 jaar 1811, welke voor een aantal gemeenten een op-
 gawe doet van de bevolking, verdeeld naar de samen-
 stellende delen (2). In deze telling vindt men niet
 enkel de bevolkingscijfers van de gemeente in zijn
 geheel, maar ook van de dorpen, gehuchten en klei-
 ne vlekken, die van de gemeenten deel uitmaken.
 De cijfers hebben wij voorts gecompleteerd met een
 bevolkingsopgawe uit 1809, welke een verdeling geeft
 van de inwoners van elke gemeente naar burgerlijke
 staat en godsdienstige gezindte (3).

1. R. A. L., Frans archief, Recensement général
 de la population au 1er janvier 1806, invent. nr.
 1067.
2. R. A. L., Frans archief, invent. nr. 1069.
3. R. A. L., Frans archief, invent. nr. 1068.

Het Departement van de Roer.

De bevolkingscijfers van de gemeenten, die in de Franse tijd tot het Departement van de Roer behoorden, stellen ons voor niet minder problemen. Na de verovering van dit gebied door de Franse legers volgde niet onmiddellijk een inlijving bij Frankrijk, zoals dit het geval was geweest bij het Departement van de Nedermaas. Voorlopig bleven deze bezette gebieden ressorteren onder het bestuur van de Centrale Administratie te Aken. Er waren zelfs plannen om uit de vroegere staten tussen Maas en Rijn een semi-onafhankelijke republiek Cis-Rhône te vormen, maar dit voornemen is niet tot uitvoering gekomen. De gouvernementscommissaris Rüdler kondigde begin 1798 een nieuwe rechterlijke en administratieve indeling af, waartoe hij al deze landen in vier departementen verdeelde. De Limburgse plaatsen kwamen alle te behoren tot het Departement van de Roer, dat zijn hoofdplaats had te Aken. Het duurde nog tot 23 september 1802, voordat deze departementen op Franse wijze waren georganiseerd en definitief bij Frankrijk waren ingelijfd (1).

Uit de jaren, dat de Limburgse plaatsen nog niet waren ondergebracht in het Departement van de Roer, de periode derhalve van 1794 tot 1798, zijn ons geen bevolkingscijfers bekend. Zodra echter de bestuursorganisatie op Franse leest werd geschoeid, begon ook de systematische bevolkingsregistratie voor het departement. Nog vóórdat de inlijving bij

1. Baron von Geusau. De politieke indeling van Limburg 1794-1839. Publications de la Société Historique et Archéologique, tome XXXIX, 1903, p. 160-199.

J. J. de Wit en A. J. A. Flament. De vorming der heerschappijen op het grondgebied in Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt. Publications etc. tome XLVII, Maastricht 1911, 159-168.

Frankrijk plaats had, zijn er reeds enige volkstellingen gehouden, welke ook nadien werden vervolgd. De eerste telling in het Departement van de Roer had plaats in An VII en nadien in An IX, An X, An XI en An XII en vervolgens in 1806, 1808 en 1812. Het is echter de vraag, of in al deze jaren afzonderlijke tellingen zijn gehouden. Men zou daarvoor eigenlijk inzage moeten hebben in de verschillende besluiten, die uitgevaardigd zijn omtrent de bevolkingsboekhouding. Deze hebben wij niet kunnen raadplegen, omdat de inventaris van het archief daarover geen uitsluitsel verschaft. Wel zijn uit de vergelijking van de cijfers enige conclusies te trekken over de waarde en de betrouwbaarheid van de gegevens.

De eerste telling uit An VII bevat nominatieve lijsten van alle inwoners, per gemeente en kanton samengesteld, waarin vermeld staan het aantal kinderen beneden 12 jaar en verder voor alle andere gezinsleden de leeftijd, de burgerlijke staat, het beroep, het jaar van vestiging in de gemeente en het aantal inwonende personen (1). Deze telling maakt het mogelijk een verfijnde bevolkingsanalyse op te stellen, maar helaas zijn niet voor alle gemeenten de cijfers bewaard gebleven.

De daarop volgende telling uit An IX is volgens hetzelfde schema opgezet, maar is zeer onvolledig bewaard gebleven - tenminste volgens onze summierre bevindingen - (2). Ook geven de uitkomsten vaak een bevolkingstal aan, dat belangrijk afwijkt van de andere cijfers. Om deze reden hebben wij deze telling buiten beschouwing gelaten.

Een telling van meer betrouwbaar karakter is de volkstelling uit An X, die wederom nominatief de-

1. Roerdepartement, Präfektur, II. Division, 1. Büro (Verwaltung der Kommunen), 2. Bevölkerung, nr. 4 en nr. 41. Staatsarchief Düsseldorf.
2. Roerdepartement, o. c., nr. 4, 35 en 41. Staatsarchief Düsseldorf.

zelfde gegevens vermeldt als de vorige en bovendien een samenvatting geeft voor alle plaatsen van het departement (1). In opzet en uitwerking vertoont deze telling veel overeenkomst met de volkstelling in het Departement van de Nedermaas uit de jaren 1796-1803. Voor de gemeenten, die behoorden tot het Roerdepartement geeft deze telling in veel gevallen het oudste bevolkingscijfer.

De volgende telling uit An XI geeft eveneens een verdeling van de bevolking naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en beroep (2). Het vermoeden bestaat, dat deze cijfers niet op een telling berusten, maar enkel een uitwerking zijn van de voorafgaande tellingen, die verder werden bijgehouden aan de hand van de bevolkingsmutaties. Vanaf An X werd namelijk in het Departement van de Roer per trimester bijgehouden, welke veranderingen in de bevolking optraden door geboorte, huwelijk, echtscheiding en overlijden. Merkwaardig is, dat het inwonertal in An XI soms beduidend lager ligt dan de bevolking in An X, waarvoor geen aanwijsbare verklaring is te geven. Hetzelfde is het geval met de bevolkingscijfers voor An XII (3), die wel overeenkomen met die uit An XI, maar belangrijk verschillen met de bevolking in An X. Bovendien beschikken wij voor An XII slechts over cijfers voor enige schaarse gemeenten, zodat wij ervan af moesten zien deze tellingen in de vergelijking op te nemen.

Uit hetzelfde jaar An XII dateert ook het boek van A. J. Dorsch, *Statistique du Département de la Roer*, die eveneens een samenvattende lijst van be-

1. Roerdepartement, o. c., nr. 35, 41, 45, 46, 50 en nr. 1a (samenvatting). Staatsarchief Düsseldorf.
2. Roerdepartement, o. c., nr. 3, 42, 47, 50 en 53. Staatsarchief Düsseldorf.
3. Roerdepartement, o. c., nr. 42, 50. Staatsarchief Düsseldorf.

volkingscijfers publiceert (1). Diens gegevens kloppen echter niet met de voorgaande cijfers. Hij baseert zich voornamelijk op de uitkomsten van de volkstelling uit An X, maar corrigeert deze op enkele plaatsen met latere cijfers. Wij hebben daarom ook deze cijfers niet in onze reeks vermeld.

Een volgend gegeven is te vinden in de bevolkingscijfers voor 1806, die eveneens nominatief zijn opgenomen naar geslacht en burgerlijke staat en die apart vermelden het aantal militairen uit elke gemeente. Van deze cijfers bestaan ook verzamellijsten voor het gehele departement (2). Voor de meeste gemeenten in de tegenwoordige provincie, die vroeger tot het Roerdepartement behoorden, hebben wij het bevolkingscijfer uit 1806 kunnen achterhalen.

Voor het jaar 1808 beschikken wij over een andersoortige telling, die geen overzicht geeft van de gehele bevolking, maar een verdeling maakt naar het beroep en naar het aantal personen, die kunnen lezen en schrijven (3). Aangezien ons niet bekend is, hoeveel personen in deze telling buiten beschouwing bleven - vermoedelijk alle kinderen beneden 12 jaar - zijn deze cijfers voor ons doel niet onmiddellijk bruikbaar.

Tenslotte zijn er nog enige bevolkingscijfers bekend uit 1812, die echter te onvolledig zijn om als vergelijkingsmateriaal te dienen (4). Voor de gemeenten in het Departement van de Roer volstaan wij derhalve met de cijfers uit An VII, uit An X en uit het jaar 1806.

1. A. J. Dorsch, *Statistique du Département de la Roer, Köln, 1804.*
2. Roerdepartement, o. c., nr. 2, 3, 4, 42. Staatsarchief Düsseldorf.
3. Roerdepartement, o. c., nr. 5. Staatsarchief Düsseldorf.
4. Roerdepartement, o. c., nr. 50 en 47. Staatsarchief Düsseldorf.

Limburg na de Franse tijd

Voor de bevolkingscijfers uit de periode, dat Limburg deel ging uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden, hebben wij ons allereerst gebaseerd op de uitkomsten van een volkstelling, die in het begin van 1815 werd gehouden op bevel van de souvereine vorst Willem I in de noordelijke en zuidelijke provincies (1). Deze zelfde cijfers vinden wij terug, wanneer bij de verdeling van de provincie in 28 militiekantons (2) voor het eerst de bevolking van de betrokken gemeenten wordt opgegeven (3).

Voor een aantal gemeenten in Zuid-Limburg zijn bevolkingscijfers uit 1814 bekend (4). Door de Commissarissen van de Prins van Oranje werden bij de inbezitneming van de voormalige Generaliteitsgemeenten bevolkingslijsten aangelegd. De heer J. M. van de Venne verwees ons naar bovengenoemde cijfers.

Het is ons niet bekend, of er nog voor meer gemeenten een bevolkingsopgave uit 1814 aanwezig is.

Tussen 1815 en 1820 schijnt er een nalatigheid bij de meeste gemeentebesturen bestaan te hebben wat betreft de bevolkingsadministratie. De Commissaris des Konings voerde daarom in 1820 een modelstaat in voor het verstrekken van "statistieke renseignementen". Daarbij moest telkenjare voor elk dorp en gehucht afzonderlijk het getal der bevolking met de meeste nauwkeurigheid worden vermeld (5). Men vindt in deze jaarlijkse opgave tal

1. De telling bevindt zich volgens Ramaer op het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.
2. Circulaire van 31 maart 1817, litt.nr. 32, Z., Administratief Memoriaal der Provincie Limburg, 1817 deel I.
3. Administratief Memoriaal, deel I, 1817, 510-524.
4. R. A. L., Provinciaal Archief, Verbalen der handelingen der Commissarissen, I, 194.
5. Administratief Memoriaal, 1820, deel VII, nr. 29.

van interessante gegevens, zoals het aantal weerbare mannen, het aantal vrouwen en kinderen, het aantal handwerkslieden enz. Helaas zijn slechts in enige gemeentelijke archieven deze uitgebreide staten bewaard. Voor onze opstelling moeten wij van dit materiaal afzien.

De hier verstrekte cijfers komen overeen met de bevolkingsontwikkeling, zoals deze blijkt uit de samenvoeging van gemeenten tot militiekantons. De daarbij verstrekte bevolkingsgetallen hebben wij tot basis genomen voor de staten van de absolute bevolking per 1 januari 1822 (1), per 1 januari 1825 (2) en per 1 januari 1828 (3). Een verificatie van de voorafgaande bevolkingscijfers vindt men in de uitkomsten van de eerste in Nederland gehouden volkstelling, welke op 1 januari 1830 plaats had. De resultaten van deze telling werden opgenomen in deel II van de vierde tienjaarlijkse volkstelling en daarbij bewerkt naar de gemeenten van het later aan Nederland gebleven gedeelte van de provincie Limburg (4). In vergelijking met alle vorige geniet deze volkstelling de meeste betrouwbaarheid.

Voor de periode, dat Limburg onder Belgisch bestuur stond en enkel Maastricht als Nederlandse enclave temidden van de "opstandige gebieden" was gelegen, is het moeilijk om bevolkingscijfers te vinden. Voor enkele gemeenten beschikken wij over de

1. Administratief Memoriaal, XIIIe deel, Maastricht 1823, 110-122. Resolutie van 3 maart 1823, litt. D, nr. 18.
2. Administratief Memoriaal, XVIe deel, Maastricht 1826, 113-125. Resolutie van 21 februari 1826, litt. FF., nr. 12.
3. Administratief Memoriaal, XIXe deel, Maastricht 1829, 159-172. Resolutie van 6 maart 1829, litt. QQ., nr. 18.
4. Uitkomsten der vierde tienjarige volkstelling in het Koninkrijk der Nederlanden, 1859, 's Gravenhage 1864, deel II.

absolute bevolking uit het jaar 1832.

Deze gegevens dankten wij aan de heer Drs. G. J. B. Verbeet, die deze verzamelde uit het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage en te Brussel (1). Deze cijfers, welke schijnbaar zijn gebruikt bij de onderhandelingen te Londen, passen echter niet geheel in de reeks, welke van 1831 t/m 1839 staan vermeld in het te Hasselt uitgegeven Mémorial administratif de la Province de Limbourg. Uit deze reeks hebben wij het bevolkingstal in de jaren 1833 en 1836 gekozen om de tussenvolgende ontwikkeling aan te geven.

De reeks bevolkingscijfers hebben wij tenslotte afgesloten met de uitkomsten van de tweede volkstelling van 1 januari 1840 (2) en met het cijfer per 1 januari 1845 en de resultaten van de volkstelling van 19 november 1849 (3). Na deze datum komen geleidelijk steeds meer cijfers ter beschikking en neemt de moderne bevolkingsstatistiek een aanvang.

Proeve van een gebiedsindeling

Op zichzelf vormt de gemeentelijke indeling van Limburg een probleem, dat een aparte behandeling waard is. Wij hebben ons slechts gebaseerd op en-

1. Algemeen Rijksarchief 's Gravenhage, Staatssecretaris Geheim, La M2, d. d. 22 januari 1832, La N2, d. d. 22 januari 1832.
Algemeen Rijksarchief Brussel, Ministerie Buitenlandse Zaken, inv. nr. 84, doss. Ia, Ministerie Financiën, doss. 42, cart. 68.
2. Uitkomsten van de tweede tienjarige volkstelling in het Koninkrijk der Nederlanden, 's-Gravenhage 1842.
3. Uitkomsten van de derde tienjarige volkstelling in het Koninkrijk der Nederlanden, 19 november 1849, 's Gravenhage 1852.

kele bekende werken (1). Volledig is onze lijst van grenswijzigingen waarschijnlijk dan ook niet, want in de lokale archieven worden nog vele onuitgegeven stukken aangetroffen, die over dit onderwerp handelen. Chronologisch zijn de volgende wijzigingen van belang, welke zijn opgetreden sedert de invoering van de gemeentelijke bestuursvorm in de Franse tijd. Sommige dorpen, die tijdens het Ancien Régime tot één heerlijkheid behoorden, werden van elkaar gescheiden. Zo werden b. v. tot twee afzonderlijke gemeenten geformeerd de vroeger bij elkaar behorende dorpen Stevensweert en Ohé en Laak Beesel en Belfeld, Swalmen en Asselt, Heerlen en Voerendaal, Meerssen en Amby. Ook werden twee of meer vroeger zelfstandige dorpen tot één gemeente verenigd, zoals het geval was met Mook en Middelaar, Afferden, Heyen, Well en Bergen, Horst en Sevenum, Berg en Terblijt, Heer en Keer, St. Gerlach en Houthem, Gronsveld en Heugem enz. Wij geven hier slechts enige plaatsen als voorbeeld, omdat hieruit kan blijken, dat ook de vaststelling van het gemeentelijk territorium een zeer ingrijpende gebeurtenis geweest is (2).

1. E. M. Th. W. Nuyens. De staatkundige geschiedenis der provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot aan haar uiteenvallen in 1839. Werken nr. 2, uitgegeven door het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, gevestigd te Maastricht, Maastricht 1956.
2. Baron von Geusau. De politieke indeling van Limburg, 1794-1839, in: Publications de la Société historique et archéologique dans la duché de Limbourg, 39e deel (1903), 139 vv.
J. J. de Wit en A. J. Flament. De vorming der heerschappijen op het grondgebied van Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt, van de Romeinsche overheersching tot 1814-1817 (ontstaan der provincie Limburg), in: Publications, zie pag. 115

Om de bevolkingscijfers der verschillende gemeenten te groeperen per gebied hebben wij getracht een indeling te ontwerpen, welke zoveel mogelijk aansluit bij de geografische, politieke en kerkelijke indeling van het grondgebied van de tegenwoordige provincie. Strikt genomen was het mogelijk om ook een andere gebiedsindeling te hanteren, omdat de thans verzamelde bevolkingscijfers zich bijna alle uitstrekken tot de eerste helft van de 19e eeuw. Wij meenden echter een indeling te kunnen maken, welke ook bruikbaar is voor de 18e eeuw, zodat vroegere bevolkingsgegevens in een zinvol verband met de thans behandelde vergeleken kunnen worden.

Bij de geografische indeling meenden wij voor Noord- en Midden Limburg een scheiding te moeten aanbrengen tussen de gebieden op de linker en op de rechter Maasoever. Zulks leek ons verantwoord, omdat de Maas in vroegere eeuwen waarschijnlijk

47e deel, (1911).

H. Hardenberg. Inventaris der archieven van het arrondissement Maastricht en van het Departement van de Nedermaas (1796-1814), Den Haag 1946.

De oudste kaarten, waarop gemeentegrenzen staan aangegeven, dateren eerst later:

P. H. Witkamp. Kaarten der provinciën van het koninkrijk der Nederlanden, met bijvoeging van uitvoerige statistische gegevens, 's-Gravenhage 1864.

J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland en vernieuwingsatlas (herdrukken van 42 kaarten), Leeuwarden 1865-1882.

Een minutieuze bestudering van de oudste kadastrale kaarten, die enige decennia vroeger zijn, zou uiteraard het probleem grotendeels kunnen oplossen.

niet alleen een ruimtelijke, maar ook een sociale afstand tussen de bewoners van deze gewesten heeft teweeg gebracht.

Voor de politieke indeling hebben wij genomen de verdeling van het grondgebied na het barrière-trac-taat van 1715 met inbegrip van de kleinere wijzigin-gen, die in 1785 plaats hadden. Daarbij werd reke-ning gehouden, voorzover mogelijk, met de dekenale indeling van de vroegere en latere bisdommen.

Het is wellicht niet overbodig hier te beklemton-en, dat deze gebiedsindeling slechts als werkhypo-these dient om de verzamelde gegevens samen te vatten. Wij hebben daarbij geenszins de bedoeling scheidslijnen te trekken, waar deze nooit zo sterk, tenminste in sociaal-economisch opzicht, bestaan hebben. Wij betreden derhalve niet een studieterein dat als onderwerp heeft de bestudering van de poli-tieke invloedssfeer van Pruisen, de Republiek, de Oostenrijkse Nederlanden, Luik enz. Wel hopen wij later in staat te zijn na te kunnen gaan, of deze verschillende gebieden een andersoortige of een ge-lijke bevolkingsontwikkeling hebben gekend. Voorlo-pig zal de sociaal-economische geschiedenis echter niet veel verder kunnen gaan zonder een nadere in-tensieve geschiedvorsing.

De indeling van de gebieden hebben wij als volgt ontworpen:

1. De Noord-Limburgse uitlopers van het hertogdom Kleef, t.w. Mook, Gennep, Ottersum en Heyen, die stonden onder de soevereiniteit van de koning van Pruisen. Deze in oorsprong Gelderse plaat-sen hebben wij samengevoegd met de Gelderse enclave Middelaar en met het overig Pruisisch overkwartier van Gelder, dat op de rechter Maas-oever is gelegen, met name de plaatsen: Affer-den, Bleyenbeek, Bergen, Ayen, Well, Weller-looi, Arcen, Lom en Velden, Verschillende van deze plaatsen behoorden vóór 1559 tot het aarts-bisdom Keulen. Dit gebied behoorde in de Fran-se tijd tot het departement van de Roer.
2. Het ambt Kessel van het Pruisisch overkwartier

van Gelder, met name de plaatsen Geysteren, Wanssum, Oostrum, Meerlo, Oirlo, Venray, Tienray, Swolgen, America, Horst, Lottum, Blitterswijk, Broekhuizen, Broekhuizenvorst, Grubbenvorst, Sevenum, Blerick, Maasbree, Baarlo, Helden, Panningen en Kessel. Kerkelijk komt dit gebied overeen met het oude dekenaat Cuyck en het latere dekenaat Kessel. In de Franse tijd maakte dit gebied deel uit van het departement van de Roer.

3. Het gebied van Midden-Limburg op de linker Maasoever, dat bestond uit de volgende heerschappijen:
 - a. het Oostenrijks overkwartier van Gelder met de plaatsen Meyel, Weert, Ospel, Nederweert, Kelpen, Hunsel en Wessem;
 - b. de vrije Rijksheerlijkheid van het vorstendom Thorn met de plaatsen Thorn, Stramproy, Halter, Oolder, Baexem, Grathem, Ittervoort en Ell;
 - c. het graafschap Horn onder souvereiniteit van de Prins-Bisschop van Luik met de plaatsen Roggel, Heythuisen, Neer, Nunhem, Haelen, Buggenum, Horn en Beegden;
 - d. de vrije heerlijkheden Neeritter, Pol en Heel. Politiek was dit gebied sterk verbrokkeld. Kerkelijk behoorde het voor 1559 tot het oude dekenaat Maaseyck. Bij de oprichting van het bisdom Roermond werd het dekenaat Weert met de plaatsen Weert, Nederweert, Wessem, Meyel en Leveroy van het bisdom Luik afgescheiden. In de Franse tijd behoorde dit gehele gebied tot het departement van de Nedermaas.
4. Het overkwartier van Gelder op de rechter Maasoever met de steden Roermond en Venlo, het ambt Montfort en het graafschap Dalenbroeck. Dit gebied omvat het staatsoverkwartier van Gelder met de plaatsen Venlo, Belfeld, Reuver, Beesel, Linne, Maasbrächt, Stevnsweert, Echt, Pey, Ohé en Laak, Roosteren en Vissersweert, benevens Vlodrop, St. Odiliënberg, Montfort,

Posterholt en Echterbosch. Daarnaast is er het Oostenrijks overkwartier, dat tot dit gebied behoort, met de plaatsen Roermond, Swalmen, Asselt, Leeuwen, Maasniel, Herten, Merum en Ool.

Verder hebben wij tot dit gebied gerekend de Gulikse plaatsen, die vroeger eveneens Gelders waren: Tegelen en Melick Herkenbosch. Zij zijn als uitlopers van het Guliks gebied als enclaves binnen het Gelders overkwartier gelegen.

Kerkelijk behoorde dit gebied na de oprichting van het bisdom Roermond bij het dekenaat Roermond of Montfort behoudens Venlo. Echter de plaatsen Belfeld, Melick Herkenbosch, Maasniel en Tegelen behoorden tot het Luikse dekenaat Wassenberg.

In de Franse tijd stond dit gebied onder de bestuursmacht van het departement van de Nedermaas met uitzondering van Melick Herkenbosch, dat tot het departement van de Roer behoorde.

5. Hetland van Gulik, bestaande uit de heerlijkheid Sittard en het oude ambt Born, met de plaatsen Sittard, Broeksittard, Munstergeleen en Wint-raeck, de plaatsen Limbricht en Einighausen, de Guttecoven, Dieteren en Grevenbicht en de "stad" Susteren. Van deze Gulikse plaatsen was oorspronkelijk alleen de heerlijkheid Sittard een zuiver Guliks gebied; Susteren en het oude ambt Born waren van oorsprong Gelders. Nadien breidde het hertogdom Gulik zijn invloed uit en resorteerde deze streek onder het Zuid-Duitse keurvorstendom Paltz.

Tot dit gebied hebben wij ook gerekend de Gelderse enclaves in dit Guliks gebied: Obbicht en Papenhoven en Nieuwstadt.

Nieuwstadt behoorde tot het staatsoverkwartier van Gelder.

Obbicht en Papenhoven waren tot 1785 een deel van het Oostenrijks overkwartier van Gelder, maar werden daarna Staats.

Kerkelijk komt dit gebied in grote trekken

overeen met de indeling van het Luikse dekenaat Susteren, dat na 1559 van het grotere dekenaat van die naam was overgebleven.

In de Franse tijd behoorden de gemeenten Susteren, Grevenbicht, Born, Limbricht, Urmond, Sittard en Munstergeleen tot het departement van de Roer. De Gelderse enclaves Nieuwstadt en Obbicht en Papenhoven kwamen onder het departement van de Nedermaas.

6. Het land van Valkenburg, dat het kerngebied vormt van het tegenwoordige Zuid-Limburg, was in de 18e eeuw verdeeld in het Oostenrijks land van Valkenburg ("sub patria belgica") en het staats land van Valkenburg ("sub dominatione Hollandorum").

Staats waren de plaatsen Valkenburg, Meerssen, Limmel, Houthem, Amby, Borgharen, Itteren, Geulle, Bunde, Ulestraten, Beek, Klimmen, Hulsberg, Schimmert, Heerlen en Voerendaal. Spaans waren Elselco, Geleen, Spaubeek, Schinnen, Nuth, Wijnandsrade, Oirsbeek, Amstenrade, Bingelrade, Jabeek, Schinveld, Merkelbeek, Brunssum, Hoensbroek, Schaesberg, Schin op Geul, Strucht en Oud-Valkenburg. In 1785 gingen de vier laatstgenoemde plaatsen over naar het staatsland van Valkenburg.

Tot dit gebied hebben wij ook gerekend de vrije heerlijkheid Stein, welke min of meer met het land van Valkenburg was verbonden.

Kerkelijk valt dit gebied ongeveer samen met het Roermondse dekenaat Valkenburg. Vanaf 1795 ressorteerde het land van Valkenburg in zijn geheel onder het departement van de Nedermaas.

7. Het Zuid-Limburgse randgebied, dat in de 18e eeuw over verschillende souverainen verdeeld was, namelijk:

a. het condominium Maastricht, dat bestuurd werd door de Staten en het Prins-Bisdom Luik.

b. de Luikse plaatsen St. Pieter en Breust.

c. de dorpen van het graafschap Vroenhof: Lin-

- kulen, Wolder, Montenaken en Heukelom.
- d. de banken van St. Servaas: Heer en Keer, Berg.
 - e. de dorpen in Zuid-Limburg van het graafschap Daelhem, namelijk: Mheer, Noorbeek. Oost en Cadier.
 - f. de heerlijkheid Gronsveld met daarbij behorend Heugem, Eckelrade en Honthem.
 - g. de heerlijkheden Terblijt, Bemelen, Wittem, Mechelen, Epen, Wahlwiller, Nyswiller, Mesch, Rykholt, Cartils, Wylré, Slenaken, Eys en Rimburg.
 - h. de Valkenburgse enclaves: Eysden, St. Geertruid en Bemelen.
 - i. de Gulikse heerlijkheid Ter Heyden met de plaatsen Bleyerheide, Eygelshoven en Wau-bach.
 - j. het Oostenrijks land van 's Hertogenrade met de plaatsen Kerkrade, Simpelveld, Bocholtz en Spekholzerheide.
 - k. het Staats land van 's-Hertogenrade, waartoe behoorden Gulpen, Margraten, Holset, Vijlen en Vaals.

Kerkelijk behoorde dit gebied tot het dekenaat Maastricht en het bisdom Luik. In de Franse tijd was het een onderdeel van het Departement van de Nedermaas.

Gemeentelijke grenswijzigingen

Wij geven aan de voorgaande gebiedsindeling de voorkeur, niet enkel vanwege de grotere overzichtelijkheid, maar ook door het feit, dat de oppervlakte en grenzen der gemeenten in de loop der jaren sterk zijn veranderd door opgetreden grenswijzigingen en annexaties. Al komt dan landverlies of landaanwinning in Limburg zo goed als niet voor, toch zijn de gemeentegrenzen aan vele veranderingen onderhevig geweest.

Om echter de bevolkingscijfers naar gebied te kunnen groeperen, waren wij aangewezen op de ge-

gevens, zoals die voor elke gemeente staan aangegeven. In onderstaande staten hebben wij daarom naast de totalen per gebied ook de cijfers per gemeente vermeld. Bij de bevolkingsontwikkeling per gemeente dient men echter wel op zijn hoede te zijn.

Om de bevolkingscijfers van de opgegeven gemeenten vanaf de Franse tijd te kunnen verklaren, dient men te weten, welke grenswijzigingen er in de loop van de jaren hebben plaats gegrepen. Een vermeerdering of vermindering van bevolking kan namelijk eerst verklaard worden, indien men weet, of deze veranderingen samenhangen met de interne structuur van de bevolking of door een factor van buitenaf, zoals een gemeentelijke herindeling van het grondgebied, zijn veroorzaakt. Wij hebben daarom zoveel als mogelijk deze wijzigingen opgetekend met het jaar, waarin zij hebben plaats gehad.

Bij de inlijving bij Frankrijk in 1796 en de invoering van de departementale bestuursvorm werd aan de gemeenten beneden 5.000 zielen het recht ontnomen een eigen municipaliteit te vormen.

Alle gemeenten in het tegenwoordige Limburg met uitzondering van Maastricht werden tot kantons samengevoegd. Zo bestonden er in het departement van de Nedermaas o.m. de kantons Maastricht, Eysden, Meerssen, Valkenburg, Gulpen, Rolduc, Oirsbeek, Heerlen, Roermond, Venlo, Echt, Weert en Heythuizen.

Bij de wet van 28 pluviöse an VIII - 17 februari 1800 - kwamen de gemeenten weer in het bezit van een eigen bestuur. De gemeentelijke indeling bleef in grote trekken ook gehandhaafd, toen in 1815 uit het departement van de Nedermaas en een gedeelte van het departement van de Roer de provincie Limburg gevormd werd onder Nederlands bestuur.

Bij de grensvaststelling van deze provincie werden de volgende wijzigingen doorgevoerd: De gemeente Rolduc - 's Hertogenrade - kwam aan Pruisen; alleen de oude abdij bleef Nederlands. Ook werden enige gehuchten van Kerkrade afgescheiden. De gemeente Rimburch bleef als Nederlandse gemeente

gehandhaafd, maar de voornaamste woonkern lag over de grens. Het gehucht Scherpenseel werd aan Pruisen afgestaan in ruil voor het gehucht Wint-raak, dat in 1816 bij Hillesberg was gevoegd, maar vanaf 1818 bij Munstergeleen kwam. Broeksittard, dat voorheen onder Wehr viel, kwam aanvankelijk bij Sittard, maar vormde vanaf 1817 een eigen gemeente. Een deel van Millen werd in 1817 bij Nieuwstadt gevoegd. Het dorp Siebengewald, dat onder Weeze had geressorteerd, werd in 1817 bij Nederland gevoegd en tesamen met Veen, Dam en Koningsveen met de gemeente Ottersum verenigd. Tegelen en Melick-Herkenbosch bleven voorgoed Nederlands. Grenscorrecties hadden in 1816 en 1817 nog plaats bij Vaals, Bocholtz, Belfeld, Tegelen, Venlo, Arcen-Velden en Bergen. (1).

De plaatsen Blerick, Baarlo en Maasbree werden in 1815 verenigd tot één gemeente. Pol en Panheel werden in 1816 afgescheiden van Heel en vormden een zelfstandige gemeente. Maar in 1818 werd het deel Pol bij Wessem gevoegd, terwijl Panheel weer bij Heel kwam. Deze verandering bracht mee, dat Oler en Kelpen, die eertijds onder Wessem vielen, nu tot Grathem kwamen te behoren. Houtem en Katert kwamen onder Heel. Waar de Maas de scheiding vormde tussen de gemeenten, bleef de oude toestand bestaan. Op de plaatsen, waar dit door de veranderde loop van de rivier niet meer het ge-

- I. Voor een overzicht van de dorpen en heerlijkheden op het grondgebied van de tegenwoordige provincie Limburg in de jaren vóór de Franse tijd raadplege men de kaarten in de Geschiedkundige atlas van Nederland. De Republiek in 1795 met de heerlijkheden, ambachten enz., 's Gravenhage, 1923, Belangrijk archiefmateriaal omtrent de uitgestrektheid van de oude dorpen en gehuchten in: Inventaris van notarieele minuten en akten, voor landmeters gepasseerd, nr. II, 2-37, II, 998a, R. A. L.

val was, werd de situatie aangepast. Het gehucht Boyen, dat aan de overzijde van de Maas lag, werd van Grevenbicht afgescheiden. De Maasband, die onder Leuth en Eysden had behoord, kwam bij Stein.

Van de latere grenscorrecties zijn enkele belangrijke te noteren in de volgende jaren. In 1821 werd de zelfstandige gemeente Vaesrade opgeheven en gevoegd bij Nuth.

De zelfstandige gemeenten Breust en Oost werden in 1828 opgeheven en verenigd met Eysden. Tegelijk met deze samenvoeging werd St. Geertruid van Eysden afgescheiden en tot aparte gemeente verheven. Deze ingrijpende verandering had tot gevolg, dat de gemeente Eysden ongeveer driemaal zo groot werd als oorspronkelijk het geval was. In 1828 werd verder Keer en St. Antoniusbank van Heer naar Cadier overgebracht. Enkele kleinere wijzigingen hadden in 1823 en 1827 plaats. In 1823 geschiedde een grensafbakening tussen Maasbree en Wanssum. In 1827 werden opnieuw de grenzen vastgesteld tussen Noorbeek en 's Gravenvoeren, tussen Breust en Moelingen en tussen Eysden en Lixhe.

Tijdens de jaren, dat het grootste gedeelte van Limburg onder Belgisch bestuur stond, kwam er een grenswijziging tot stand tussen Stein en Elsloo, doordat Groot Meers naar laatstgenoemde gemeenten overging. Horst en Sevenum werden in 1836 van elkaar gescheiden en vormen sindsdien twee afzonderlijke gemeenten. Dit zijn de enige wijzigingen, die ons uit deze periode bekend zijn.

Tengevolge van de afscheiding van België hadden er een groot aantal veranderingen plaats. De meeste wijzigingen kregen eerst in 1843 hun beslag, zodat bij de volkstelling van 31 december 1839 hiermee nog geen rekening werd gehouden. In een enkel geval correspondeert de bevolking reeds met de nieuwe toestand, zoals b. v. te Ittervoort. De belangrijkste grensmutaties zijn de volgende: Neeritter en Ittervoort verloren grote gedeelten van hun gebied en hun bevolking. Het overgebleven gedeelte van de gemeente Vroenhoven bij Maastricht, dat voornamelijk de

kern Wolder omvat, werd de aparte gemeente Oud-Vroenhoven. Delen van Kanne en Lanaye werden eerst bij St. Pieter gevoegd, maar in 1844 bij Oud-Vroenhoven ingedeeld. In hetzelfde jaar werden delen van Gemmenich en Sippenaken bij de gemeenten Vaals en Wittem gevoegd. Een ruiling van gebied had gelijktijdig plaats tussen deze twee gemeenten. De gemeente Geulle kreeg in 1841 enige uitbreiding van haar territoire. Vissersweert en Danielsweert werden in 1839 bij de gemeente Roosteren ondergebracht, maar in 1840 voegde men Danielsweert bij de gemeente Grevenbicht. Kleinere gebiedsafstand had plaats bij de gemeenten Stramproy, Hunsel, Thorn, Stevensweert, Urmond-Berg, Obbicht en Papenhoven, Eysden en Mesch. (1)

De gemeentelijke grenswijzigingen, die wij in het voorgaande globaal hebben geschetst, stellen ons enigermate in staat om te beoordelen, in hoeverre de bevolkingscijfers van de aangegeven gemeenten vertoebeld zijn door opgetreden correcties en annexaties. Als leidraad bij de volgende staten kan deze opsomming goede diensten bewijzen, al kon niet worden aangegeven, hoeveel personen bij deze overdrachten van de ene gemeente naar de andere overgingen. Dit is enkel indirekt uit de bevolkingscijfers van de betrokken gemeenten af te leiden, doordat men dit aantal vergelijkt vóór en na de grenswijziging. De wetten tot grenswijziging - se-

1. De grensveranderingen tussen de gemeenten in de jaren 1830-1878 vindt men vermeld in: Bijdragen tot de algemeene statistiek van Nederland, jrg. 1878, 1e aflevering, 's-Gravenhage 1880. Een overzicht van de annexaties sedert 1878 is opgenomen in: "Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg", deel V, Maastricht 1960, pg. 56.

dert de gemeentewet van 1851 voorgeschreven (1) -
geven helaas geen uitsluitel, over het getal inwo-
ners, dat overging. Slechts na 1890 wordt dit ge-
leidelijk steeds meer het geval.

Er kleven derhalve nogal wat bezwaren en moer-
lijkheden aan een vergelijking van gemeentelijke be-
volkingcijfers uit de eerste helft van de vorige
eeuw. Daarom willen wij ons zoveel mogelijk beper-
ken tot de genoemde gebiedsindeling. Als kleinere
eenheid van vergelijking geven wij de voorkeur aan
een indeling van de bevolking per woonkern of onder-
deel van de gemeente. Een dergelijke indeling is
echter veel spaarzamer beschikbaar dan de gemeen-
telijke bevolkingcijfers. In een afzonderlijk arti-
kel zullen wij op de bevolkingsverdeling over de
verschillende kernen van de gemeente nader in-
gaan (2).

1. Vóór 1850 geschiedde de wijziging van gemeente-
grenzen bij kon. besluit. Ook deze K. B.'s geven
geen licht omtrent het getal bewoners, dat bij een
annexatie was betrokken.
2. Met ingang van de derde volkstelling per 31 de-
cember 1849 vindt men in elk der volgende tien-
jaarlijkse volkstellingen de plaatselijke indeling
der gemeente met het aantal bewoners.

A. De bevolking in de Franse tijd. (1796 - 1815)

Na de voorafgaande inleiding geven wij thans voor een aantal gebieden de bevolkingscijfers van elke gemeente. Voor de plaatsen in het departement van de Roer hebben wij opgenomen het inwonertal uit An VII (1798-1799), uit An X (1801-1802), uit 1806 en 1815. Voor de plaatsen in het departement van de Nedermaas kozen wij de bevolkingscijfers uit 1796, 1806, 1809, 1811 en 1815. Waar een volledige reeks cijfers beschikbaar was, zijn tevens de totaalcijfers vermeld, zodat de verschillende jaren met elkaar vergelijkbaar zijn.

	An VII	An X	1806	1815
Mook en Middelaar	1005	905	949	904
Gennep	820	765	910	982
Ottersum	1749	1748	2061	973
Bergen	2743	2749	-	2774
Arcen en Velden	857	823	-	1139
	7174	6990		6772

Tot de gemeente Ottersum behoorden in de Franse tijd de gehuchten Zelder, Vehn, Aaldonk, Milsbeek, de Lhoy, IJsheuvel, Vergena, Grünewald, Gocherlei, Gastweg en Kessel, waarvan er in 1815 een aantal van Ottersum werden afgescheiden en bij Pruisen gevoegd. Ook in de gemeente Arcen en Velden had in 1815 een grenswijziging plaats, toen de gemeente werd uitgebreid met de gehuchten Vorst, Hasselt en Velgart. Deze grenswijzigingen verklaren de plotselinge veranderingen, die in 1815 in het bevolkingstal optreden. Daardoor geven de totaalcijfers een enigszins scheef beeld.

Afgezien van deze incidentele factoren ziet men vanaf 1798 een regelmatige bevolkingstoename. Voor Mook, Gennep en Ottersum zijn ook bevolkingscijfers uit 1812 voorhanden (1). In dat jaar telde Mook 917 inwoners, Gennep 1004 inwoners en Ottersum 2149 inwoners. Tussen de jaren 1798 en 1812 nam de bevolking in deze drie gemeenten derhalve toe met 552 zielen, waarvan met name de bevolkingsstijging in Gennep en Ottersum opvallend is.

	An VII	An X	1806	1815
Wanssum	-	559	612	606
Meerlo	755	995	1161	1084
Venray	-	3025	3929	3831
Horst	3505	3690	3947	4320
Broekhuizen	679	776	764	641
Grubbenvorst	738	945	1103	1136
Maasbree	2023	2739	-	3131
Helden	1680	2042	2119	2015
Kessel	891	953	1018	950
		15724		17714

De gemeentelijke indeling vertoont enige afwijkingen van de tegenwoordige situatie. Tot de gemeente Horst behoorde ook Sevenum. De gemeente Maasbree omvatte tevens Baarlo en Blerick. Overigens lopen de grenzen gelijk.

Ook in dit gebied heeft er per saldo een behoorlijke toename van het inwonertal plaats gevonden.

1. Roerdepartement, o. c., nr. 50, Staatsarchief Düsseldorf.

Het meest uitgesproken lag die stijging tussen An VII en An X. Na laatstgenoemd jaar houdt in de meeste plaatsen de stijging aan, maar na 1806 zet een dalende tendens in. Deze daling had reeds lang vóór 1815 plaats. Van drie gemeenten kennen wij een bevolkingscijfer uit 1812, namelijk Kessel 950 inwoners, Meerlo 1121 inwoners en Broekhuizen 712 inwoners. Hieruit blijkt, dat de daling derhalve al vóór 1812 begonnen moet zijn.

Opmerkelijk is, dat de grootste gemeenten in dit gebied (Venray, Horst en Maasbree) ook de grootste toeneming te zien geven. Helaas beschikken wij niet over alle cijfers in de vermelde jaren. Het bevolkingstal uit An VII moeten wij bovendien met enig voorbehoud geven. De totalen geven aan, dat gedurende de laatste vijftien jaar van de Franse tijd de bevolking in dit gebied met 2000 personen toenam.

	1796	1806	1809	1811	1815
Meijel	546	732	713	720	698
Weert	4553	5200	5203	-	5312
Nederweert	3793	2884?	3553	3689	3358
Hunsel	467	607	558	570	584
Wessem	953	941	1027	1027	1006
Thorn	1109	1030	1154	-	1022
Stramproy	1016	1154	1146	-	1151
Baexem	520	491	478	474	509
Graethem	379	482	409	383	423
Ittervoort	314?	-	633	-	592
Roggel	1205	1299	1341	-	1236
Heythuizen	924	1188	1202	1191	1144
Neer	1087	1232	1074	1234	1249
Nunhem	205	148	145	148	184
Haelen	489	586	576	581	555
Buggenum	287?	483	493	-	472
Horn	542	871?	607	596	641
Beegden	471	553	539	470	516
Neeritter	953	956	1015	-	955
Pol en Panheel	233	243	264	-	216
Heel	408	421	421	-	425
	20136		22551		22248

Uit de totaalcijfers ziet men, dat de bevolkingstoename vooral plaats heeft tussen 1796 en 1809. De reeks uit 1806 toont de grootste stijging aan; na dit jaar krijgt de ontwikkeling een aarzelend verloop. In veel gevallen begint de bevolking dan te dalen. In sommige gemeenten echter (Weert, Nederweert, Wessum, Nunhem en Baexem) heeft er nog een verlate of geaccentueerde stijging plaats.

Waar achter het bevolkingscijfer een vraagteken geplaatst is, rijst het probleem van de juistheid van dit cijfer, hoewel dit in de bronnen als zodanig vermeld staat. Daarnaast ontbreken voor het jaar 1811 de bevolkingsopgaven voor verschillende gemeenten. In zijn algemeenheid komt het verloop overeen met de andere gebieden.

	1796	1806	1809	1811	1815
Venlo	4395	5021	5019	-	5503
Belfeld	291	351	346	323	317
Beesel-Reuver	998	1113	1109	1012	1013
Swalmen	1204	1393	1212	1112	1141
Maasniel	1223	1128	1042	1090	1094
Roermond	4232	4289	4191	-	4037
Herten	559	621	580	558	606
Linne	456	623	515	472	545
Maasbracht	786	975	965	933	928
Stevensweert	839	880	869	817	686
Ohé en Laak	412	448	463	460	467
Echt	1512?	2962	-	-	2616
Roosteren	601	547	585	591	745
Montfort	356?	586	607	616	562
Posterholt	470?	745	324?	696	684
St. Odiliënberg	461?	604	594	592	583
Vlodrop	595	701	712	724	738
	An VII	An X			1815
Tegelen	-	746			747
Melick-Herkenbosch	899	1062			1000
		24795			24012

Uit de totaalcijfers blijkt, dat dit gebied geen grote vooruitgang in bevolking te zien geeft. Toch zijn Roermond, Swalmen, Maasniel en Tegelen de enige plaatsen, waar werkelijk stagnatie optreedt. De Franse tijd valt namelijk ook hier in twee perioden uiteen; tot 1806 kennen de meeste gemeenten een bevolkingstoename; na 1806 wordt deze echter weer grotendeels ongedaan gemaakt. Een regelmatige stijging kan men slechts in Venlo, Vlodrop en Roosteren constateren. Het is merkwaardig, hoe het bevolkingsverloop van Venlo en Roermond verschilt. Terwijl in de aanvang beide plaatsen van ongeveer gelijke grootte zijn, is in 1815 Venlo een derde groter dan Roermond, dat in ontwikkeling achterbleef.

	1796	1806	1809	1811	1815
Obbicht en Papehoven	466	510	322?	652	569
Nieuwstadt	394?	627	609	614	602
	An VII	An X	1806	1815	
Sittard	2805	3329	3307	3207	
Broeksittard	429	470	510	494	
Munstergeleen	804	833	851	641	
Limbricht	907	1011	1068	1100	
Born	990	1203	1192	1214	
Urmond	713	858	700	824	
Grevenbicht	824	953	1007	803	
Susteren	976?	1398	1327	1450	
	8448	10055	9962	9733	

Bovengenoemde gemeenten in de streek rond Sittard hebben wij tesamen gevoegd, hoewel de twee eerste tot het departement van de Nedermaas en de overige tot het departement van de Roer behoren.

Broeksittard was geen afzonderlijke gemeente, maar was samen met Wehr en Susterseel een gemeente. De kern Broeksittard hebben wij afzonderlijk uitgesplitst.

Tot de gemeente Munstergeleen behoorde tijdens de Franse tijd ook het dorp Hillensberg, dat in 1815 van Munstergeleen werd afgescheiden. Vandaar ook is de teruggang in bevolking in 1815 te verklaren.

De opstelling laat zien, dat alleen in de beginperiode een regelmatige en soms zeer aanmerkelijke bevolkingsaanwas valt waar te nemen. Echter sedert 1806 kent het bevolkingsverloop veel meer ups en downs, zodat uiteindelijk de bevolking weer terugliep, zoals uit de totalen te zien is.

	1796	1806	1809	1811	1814	1815
Valkenburg	529	568	-	520	564	521
Houthem	627	609	-	427	480	519
Meerssen	1499	1423	1614	1637	1609	1545
Itteren	272	365	343	372	4707	352
Borgharen	318	-	-	-	350	305
Geulle	831	888	-	858	5007	894
Stein	990	1056	1136	-	-	1018
Bunde	478	608	-	585	547	515
Amby	432	457	425	427	425	503
Ulestraten	684	725	748	-	700	729
Beek	2226	2285	2461	2239	2228	1916
Schimmert	1107	-	1725	1225	1224	1191
Hulsberg	945	890	-	902	996	837
Klimmen	896	886	-	930	920	883
Voerendaal	1489	-	-	1571	1657	1520
Heerlen	3629	3497	3490	-	3500	3451
Nieuwenhagen	868	-	-	949	4007	863
	17820					17562

Meer dan in andere gebieden heeft de bevolkingsontwikkeling van deze streek een zeer ongelijkmatig verloop, welke het ontdekken van een meer algemene tendens bemoeilijkt. Vergelijkt men het totaal van 1796 met dat van 1815, dan is er een lichte daling te constateren. Toch zijn er vrij veel gemeenten, die tijdens deze jaren een bevolkingsstijging te zien geven, welke echter later weer verloren gaat. Opvallend is de dalende tendens in de gemeenten tussen 1814 en 1815, welke ons doet twijfelen aan de waarde van een van beide cijferreeksen. Zonder verdere analyse van de componenten van de bevolkingsontwikkeling kunnen wij geen verdere conclusies trekken.

	1796	1806	1809	1811	1815
Geleen	1841	2015	2214	2196	2106
Spaubeek	587	620	-	620	586
Elsloo	869	971	931	-	901
Schinnen	1700	-	-	-	1721
Nuth	1021	1085	-	968	1127
Vaesrade	151	110	-	-	122
Wijnandsrade	380	493	453	467	444
Amstenrade	383	393	414	386	318
Hoensbroek	1097	897	990	1001	1043
Oirsbeek	844	868	834	849	914
Bingelrade	293	337	320	339	270
Jabeek	394	444	393	404	409
Merkelbeek	577	607	-	628	561
Brunssum	959	947	1135	1023	893
Schinveld	820	783	672	725	674
Schaesberg	905	981	-	1311	874
Schin op Geul	285	299	291	299	306
Strucht	167	238	-	250	217
Oud- Valkenburg	500	537	424	506	395
	13773				13881

	1796	1806	1809	1811	1815
Maastricht	17.963	18.619	20.370	-	18.707
St. Pieter	472	586	-	541	555
Vroenhoven	961	-	-	-	988
Heer en Keer	869	996	1.137	-	1.144
Cadier	85	152	158	-	164
Gronsveld	477?	1.250	1.348	1.312	1.174
Rijckholt	89	-	165	180	182
Breust	505?	915	936	906	770
Oost	201	234	267	250	261
Eijsden	972	1.303	-	1.301	1.297
Mesch	199	221	234	231	211
Mheer	577	756	-	-	789
Noorbeek	546	-	-	-	677
Slenaken	454	530	-	565	554
Margraten	752	856	853	-	777
Berg en Terblijt	621	630	-	618	638
Bemelen	148	174	180	184	144
Wijlré	1.219	1.505	-	1.902	1.288
Gulpen	1.331	1.460	1.501	1.502	1.497
Wittem	2.650	2.954	2.853	-	2.769
Vaals	2.146	2.421	-	-	2.518
Simpelveld	606	833	-	875	813
Bocholtz	441?	887	-	-	783
Kerkrade	3.253	3.398	-	3.328	2.714
Eijgelshoven	-	-	-	-	398
Waubach	1.033	1.109	-	1.100	1.100
Rimburg	330	380	-	468	352
	38.783				43.259

Ook voor dit vroegere Oostenrijks gebied van Valkenburg valt het moeilijk in de bevolkingsontwikkeling een algemene lijn te ontdekken. De totaalcijfers geven nauwelijks enige stijging aan, hoewel deze er in de tussenliggende jaren zeer duidelijk geweest is. Per saldo zijn er evenveel gemeenten, waar de bevolking gestegen is als waar de bevolking in aantal terugliep. Een zeer opmerkelijke groei geven de gemeenten Geleen en Nuth te zien. Daarnaast is opvallend, dat in 1815 de bevolking in Brunssum, Schinveld, Schaesberg en Oud-Valkenburg zo sterk vermindert. In het algemeen kan men zeggen, dat in de jaren 1806-1809 de bevolkingscijfers het hoogst zijn.

Tussen 1796 en 1815 boeken de plattelandsgemeenten een aanwas van 3.732 personen en Maastricht van 744 personen. Over het algemeen is er een duidelijke bevolkingsgroei tot ca 1809 waarte nemen.

Daarna zet in veel gemeenten een daling in, waarvan Maastricht, Kerkrade en Wittem duidelijke voorbeelden geven. In Kerkrade was dit een gevolg van de grenswijziging. In sommige gemeenten hield de bevolkingsgroei aan, zoals te Vaals, Gulpen en Noorbeek.

B. De bevolking van Limburg tussen 1815 en 1830.

Het verloop van de bevolking in deze periode hebben wij nagegaan op vijf tijdstippen, namelijk de reeds vermelde telling uit 1815, vervolgens op 1 januari 1822, 1 januari 1825, 1 januari 1828 en tenslotte de volkstelling van 1 januari 1830. In het volgend overzicht geven wij volgens dezelfde gebiedsindeling de bevolkingscijfers per gemeente, gevolgd door enig summier commentaar.

	1815	1822	1825	1828	1830
Mook en Middelaar	904	847	872	895	920
Gennep	982	1028	1063	1137	1042
Ottersum	973	1344	1331	1288	1402
Bergen	2774	2936	3005	2997	3445
Arcen en Velden	1139	1357	1350	1390	1547
	6772	7512	7621	7707	8356

Uit de totaalcijfers van dit gebied blijkt, dat er een sterke bevolkingsgroei heeft plaats gehad tijdens de jaren van het Verenigd Koninkrijk. Hier schuilt echter voor Ottersum een aanwas in, die samenhangt met de annexatie van Siebengewald, terwijl de stijging in Bergen en Arcen en Velden ten dele afkomstig is van grenscorrecties in 1816 en 1817. Toch blijft de groei in de drie laatstgenoemde gemeenten aanmerkelijk hoger dan in Mook en Gennep. Vooral Mook gaat weinig in zielental vooruit en haalt niet meer het bevolkingstal, dat het in de aanvang van de Franse tijd bezat.

	1815	1822	1825	1828	1830
Wanssum	606	509	612	634	674
Meerlo	1084	1166	1252	1295	1288
Venray	3831	3949	4108	4206	4237
Horst	4320	4398	4523	4509	4760
Broekhuizen	641	655	686	721	843
Grubben- vorst	1136	1204	1219	1225	1170
Maasbree	3131	3428	3561	3690	3858
Helden	2015	2139	2229	2336	2430
Kessel	950	1012	1059	1055	1045
	17714	18460	19249	19671	20305

Dit gebied vertoont tussen 1815 en 1830 een vrij regelmatige bevolkingsaanwas. Een opmerkelijke stijging geven de gemeenten Maasbree en Broekhuizen te zien, welke vooral valt tussen 1825 en 1830. Een geringe groei heeft Grubbenvorst, dat na 1828 in bevolking achteruit gaat. Wij wijzen tenslotte nog op de teruggang in de gemeente Wanssum, dat een deel van zijn gebied aan Maashees moest afstaan.

Tussen 1815 en 1825 is de bevolkingsstijging in het gebied Midden-Limburg ten westen van de Maas niet groot. Een uitzondering op deze regel vormen de gemeenten Meijel, Nederweert, Hunsel, Grathem, Roggel, Heythuizen en Buggenum. De gemeente Heel en Panheel werd in 1818 gevormd samen met Houtem en Kakert. Pol kwam bij Wessem. Grathem werd uitgebreid met Oler en Kelpen. Er zijn 4 gemeenten, die per saldo een bevolkingsachteruitgang kennen: Wessem, Stramproy, Beegden en Ittervoort.

	1815	1822	1825	1828	1830
Meijel	698	761	782	797	840
Weert	5.312	5.483	5.694	5.870	5.895
Nederweert	3.358	3.546	3.713	3.890	4.101
Hunsel	584	975	993	1.032	1.036
Wessem	1.006	684	723	757	752
Thorn	1.022	1.098	1.111	1.119	1.153
Stramproy	1.151	1.079	1.101	1.118	1.167
Baexem	509	498	458	461	476
Grathem	423	928	921	940	949
Ittervoort	592	291	298	338	319
Roggel	1.236	1.322	1.427	1.428	1.394
Heijthuisen	1.144	1.219	1.268	1.270	1.253
Neer	1.249	1.264	1.268	1.342	1.502
Nunhem	184	220	199	194	198
Haelen	555	562	569	584	599
Buggenum	472	503	535	550	607
Horn	641	641	669	666	688
Beegden	516	485	502	511	535
Neeritter	955	-	-	-	1.264
Heel en Panheel	641	713	728	758	746
	22.248	22.272	22.959	23.625	25.374

	1815	1822	1825	1828	1830
Venlo	5.503	6.421	6.690	6.925	7.277
Belfeld	317	403	438	456	448
Beesel- Reuver	1.013	1.109	1.173	1.239	1.237
Swalmen	1.141	1.239	1.289	1.325	1.445
Maasniel	1.094	1.188	1.261	1.317	1.282
Roermond	4.037	4.800	4.909	4.903	5.397
Herten	606	598	619	649	658
Linne	545	618	655	661	658
Maasbracht	928	998	1.007	1.005	998
Stevens- weert	686	840	847	857	908
Ohé en Laak	467	457	483	502	549
Echt	2.616	2.747	2.914	3.020	3.210
Roosteren	745	735	773	782	779
Montfort	562	611	633	641	660
Posterholt	684	747	807	880	853
St. Odi- liënberg	583	603	642	667	707
Vlodrop	738	783	809	829	871
Tegelen	747	878	895	950	1.123
Melick Her- kenbosch	1.000	1.229	1.190	1.139	1.157
	24.012	27.004	28.034	28.747	30.217

men er in deze gemeenten slechts 745 inwoners bij.

Een grote bevolkingsstijging vertonen de gemeenten Stein (in 1818 uitgebreid met Maasband) en Houthem, een stilstand in Ulestraten en een merkwaardige teruggang na 1825 ziet men in Geulle.

	1815	1822	1825	1828	1830
Geleen	2106	2135	2151	2104	2166
Spaubeek	586	600	608	612	637
Elsloo	901	749	739	726	786
Schinnen	1721	1751	1796	1850	1954
Nuth	1127	1168	1192	1188	1183
Vaesrade	122	-	-	-	-
Wijnandsrade	444	443	438	456	472
Amstenrade	318	332	345	367	455
Hoensbroek	1043	1077	1168	1227	1189
Oirsbeek	914	927	977	1016	1049
Bingelrade	270	345	367	386	428
Jabeek	409	420	439	442	428
Merkelbeek	561	582	609	656	625
Brunssum	893	949	984	938	1007
Schinveld	674	704	736	733	733
Schaesberg	874	899	914	962	1106
Schin-op-Geul	306	317	327	343	349
Strucht	217	241	263	257	283
Oud-Valkenburg	395	500	545	540	543
	13881	14139	14598	14803	15393

In tegenstelling tot andere gebieden valt er voor de gehele periode een vrij grote aanwas te constateren, hetgeen voornamelijk veroorzaakt wordt door het feit, dat ook in de jaren 1815-1822 de bevolking behoorlijk toenam. De grootste stijging ziet men in de steden Roermond en Venlo, en verder in Tegelen, Belfeld, Swalmen en Posterholt. Weinig ontwikkeling is daarentegen te bespeuren in Maasbracht en Roosteren.

	1815	1822	1825	1828	1830
Sittard	3207	3465	3527	3605	3708
Broek Sittard	494	514	547	572	606
Munstergeleen	641	547	550	566	613
Limbricht	1100	1173	1193	1227	1247
Born	1214	1280	1330	1287	1317
Urmond	824	854	896	849	955
Grevenbicht	803	855	872	877	952
Susteren	1450	1461	1530	1734	1667
Obbicht en Papenhoven	569	556	581	562	555
Nieuwstadt	602	689	723	764	729
	10904	11394	11749	12043	12349

De groei in dit gebied is niet bijzonder groot. De gemeenten Munstergeleen en Obbicht en Papenhoven vertonen zelfs een daling.

Merkwaardig is te zien, dat in Born en Urmond tot 1825 een snelle groei plaats had, waarna echter de bevolking weer is ingekrompen.

In twee gemeenten hebben wij met bijzondere factoren te maken:

Nieuwstadt werd in 1817 met het gehucht Millen ver-
groot;
Grevenbicht moest in 1818 het gehucht Boijen af-
staan.

	1815	1822	1825	1828	1830
Valkenburg	521	632	643	672	673
Houthem	519	593	596	590	732
Meerssen	1545	1622	1744	1713	1738
Itteren	352	379	385	373	391
Borgharen	305	338	360	349	393
Geulle	894	956	1006	938	923
Stein	1018	1534	1565	1574	1636
Bunde	515	510	550	572	590
Amby	503	582	588	609	644
Ulestraten	729	698	717	736	735
Beek	1916	2100	2155	2171	2343
Schimmert	1191	1262	1311	1349	1308
Hulsberg	837	927	928	901	1023
Klimmen	883	913	930	977	985
Voerendaal	1520	1534	1569	1558	1605
Heerlen	3451	3696	3875	3988	4140
Nieuwen- hagen	863	965	886	916	1074
	17562	19241	19808	19986	20933

De bevolkingsgroei heeft in deze periode een vrij
regelmatig verloop, omdat in dit gebied tussen 1815
en 1822 niet zo'n stagnatie optreedt als elders. Wel
is er tussen 1822 en 1828 enige aarzeling in de be-
volkingsaanwas te constateren, want in totaal kwa-

Dit gebied vertoont de geringste aanwas tussen 1815 en 1830. Duidelijke voorbeelden van deze tendens zijn de gemeenten Geleen, Nuth (ondanks de samenvoeging in 1821 met Vaesrade) en Elsloo. Een bevolkingsvoortgang is voornamelijk te constateren in Schaesberg, Amstenrade en Bingelrade en voorts in de dorpen bij Valkenburg: Schin op Geul, Strucht en Oud-Valkenburg. Het is trouwens merkwaardig dat de vroegere gemeenten en dorpen, die nu tot de gemeente Valkenburg-Houthem behoren, in deze periode sterk groeiden, n.l. van 1958 tot 2580 inwoners. Hiermede overtreft Valkenburg in belangrijke mate de groei van plaatsen als Geleen, Beek, Gulpen en Meerssen.

In het Zuid-Limburgs gebied aan de zuidrand heeft er in deze jaren een behoorlijke bevolkingsstijging plaats, vooral in de jaren 1828-1830. Dit hangt evenwel voor een groot deel samen met de bevolkingsgroei van de gemeente Maastricht op het einde van de twintiger jaren. Van de overige gemeenten is de bevolkingsaanwas veel geringer. Kerkrade, Simpelveld en Wijlré vertonen nog de meest constante groei.

Twee incidentele factoren hebben invloed gehad op de bevolkingsontwikkeling, n.l. de wijziging in de gemeentegrenzen in Cadier en Keer en in Eijsden. In 1828 werd Keer afgescheiden van Heer en bij Cadier gevoegd, hetgeen de mutatie in 1828 verklaart. In hetzelfde jaar werd de gemeente Eijsden aanzienlijk uitgebreid, doordat Breust en Oost werden opgeheven en met Eijsden samengesmolten. Echter een afzonderlijke gemeente St. Geertruid werd in hetzelfde jaar opgericht bestaande uit een gebied, dat vroeger tot Eijsden behoord had.

	1815	1822	1825	1828	1830
Maastricht	18.707	19.730	20.589	21.233	24.444
St. Pieter	555	588	621	633	666
Vroenhoven	988	1.037	1.103	1.155	1.220
Heer en Keer	1.144	1.230	1.279	1.144	1.152
Cadier	164	170	178	545	568
Gronsveld	1.174	1.202	1.243	1.241	1.385
Rijckholt	182	187	187	192	195
Breust	770	963	986	-	-
Oost	261	292	301	-	-
Eijsden	1.297	1.380	1.465	1.868	1.892
St. Geertruid	-	-	-	853	851
Mesch	211	223	249	238	230
Mheer	789	812	878	881	872
Noorbeek	677	736	769	809	762
Slenaken	554	539	560	592	557
Margraten	777	830	869	895	910
Berg en Terblijt	638	718	686	694	749
Bemelen	144	206	212	225	223
Wijlré	1.288	1.385	1.446	1.516	1.608
Gulpen	1.497	1.620	1.688	1.717	1.802
Wittem	2.769	2.839	2.931	3.003	3.030
Vaals	2.518	2.545	2.564	2.573	2.773
Simpelveld	813	965	1.006	1.016	1.083
Bocholtz	783	791	823	838	884
Kerkrade	2.709	2.976	3.147	3.291	3.435
Eijgelshoven	398	426	463	446	445
Waubach	1.100	1.187	1.212	1.273	1.242
Rimburg	352	290	307	300	290
	43.259	45.867	47.762	49.171	55.268

C. De bevolking van Limburg tussen 1830 en 1850.

• Volgens de gebruikte indeling in gebieden is voor deze periode de bevolking vergeleken op zes verschillende momenten: per 1 januari 1830 (volkstelling), op 1 januari 1833, op 1 januari 1836 op 31 december 1839 (volkstelling), op 1 januari 1845 en tenslotte op 19 november 1849 (volkstelling). Dit tijdvak valt in twee onderscheiden decennia uiteen, namelijk de Belgische tijd en de veertiger jaren. Bij ons commentaar zullen wij iets nader ingaan op de verschillen in bevolkingsontwikkeling, die er zich in deze twee perioden voordoen.

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Mook	920	953	1005	1016	1036	1194
Gennep	1042	1090	1132	1112	1153	1234
Otter- sum	1402	1427	1514	1540	1705	1712
Bergen	3445	3360	3414	3663	3745	4030
Arcenen Velden	1547	1531	1570	1599	1652	1681
	8356	8362	8591	8930	9291	9851

Uit deze cijfers blijkt, dat de sterkste bevolkingsgroei plaats had tussen 1845 en 1849; daarentegen was de aanwas tussen 1830 en 1836 slechts gering. Relatief heeft de grootste stijging plaats in Mook en Ottersum. Deze laatste gemeente overtreft in de veertiger jaren Arcen en Velden, dat minder snel groeit, in zielental. Bergen heeft als gemeente het grootste inwonertal, doordat het uit niet minder dan acht dorpen en gehuchten bestaat. De grootste dorpskern in deze streek heeft de gemeente Gennep.

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Wanssum	674	681	684	761	790	740
Meerlo	1288	1311	1386	1303	1340	1349
Venray	4237	4233	4379	4436	4545	4727
Horst	4760	4753	4879	4712	3216	3322
Sevenum	-	-	-	-	1740	1770
Broekhuizen	843	835	886	867	874	848
Grubbenvorst	1170	1155	1183	1268	1327	1378
Maasbree	3858	3873	4035	4011	4180	4128
Helden	2430	2466	2565	2743	2623	2700
Kessel	1045	1046	1087	1213	1262	1230
	20305	20353	21084	21314	21897	22192

De aanwas in dit gebied is gering, vooral in de dertiger jaren. In tegenstelling tot de vorige periode zijn nu Grubbenvorst en Kessel de snelst groeiende gemeenten, terwijl Broekhuizen de geringste stijging vertoont. In 1836 werden Horst en Sevenum twee afzonderlijke gemeenten. Daardoor werd Venray de grootste plaats in dit gebied.

Tussen 1830 en 1836 vertoont Midden-Limburg ten westen van de Maas een vrij regelmatige groei. Daarna echter komt er in de bevolkingsontwikkeling enige vertraging. Dit hangt gedeeltelijk samen met de grenswijzigingen als gevolg van de Belgische afscheiding, hetgeen vooral het geval is in Neeritter en Itervoort. Er zijn andere plaatsen, die door natuurlijke factoren een bevolkingsachteruitgang kennen. Men lette b. v. op het verloop in Nederweert, Hunsel, Stramproy, Roggel en Heel en Panheel. De grootste groei (meer dan 20%) vertonen in deze periode de gemeenten Horn, Haelen en Thorn.

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Meijel	840	876	927	950	1.006	974
Weert	5.895	5.930	6.030	6.285	6.540	6.927
Neder- weert	4.101	4.207	4.315	4.230	4.478	4.335
Hunsel	1.036	1.117	1.152	1.077	969	959
Wessem	752	759	809	835	881	892
Thorn	1.153	1.153	1.210	1.247	1.274	1.389
Stramproy	1.167	1.211	1.262	1.233	1.282	1.209
Baexem	476	496	526	536	582	548
Graethem	949	951	1.006	1.000	1.053	1.070
Ittervoort	319	351	367	330	248	236
Roggel	1.394	1.349	1.430	1.397	1.423	1.382
Heyt- huizen	1.253	1.269	1.306	1.337	1.403	1.503
Neer	1.402	1.435	1.517	1.520	1.538	1.502
Nunhem	198	177	200	194	206	224
Haalen	599	611	646	648	690	750
Buggenum	607	587	618	641	669	675
Horn	688	686	740	793	854	903
Beegden	535	527	571	575	616	628
Neeritter	1.264	1.243	1.335	1.386	748	754
Heel en Panheel	746	775	810	785	801	775
	24.774	25.510	26.777	26.989	27.261	27.635

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Venlo	7277	6517	6615	7179	6723	7526
Belfeld	448	368	389	397	412	437
Beesel- Reuver	1237	1267	1310	1295	1385	1425
Swalmen	1445	1411	1455	1502	1576	1659
Maasniel	1282	1281	1314	1295	1339	1388
Roermond	5397	5349	5613	5937	6095	7212
Herten	658	661	704	735	743	748
Linne	732	735	763	763	792	809
Maasbracht	998	996	1029	1084	1119	1175
Stevens- weert	908	889	919	988	1037	1054
Ohé en Laak	549	566	582	556	554	565
Echt	3210	3223	3415	3584	3537	3687
Roosteren	779	776	800	931	907	929
Montfort	660	651	699	674	685	671
Posterholt	853	845	882	900	933	998
St. Odi- liënberg	707	704	759	792	825	817
Vlodrop	871	844	915	810	859	852
Tegelen	1123	1165	1170	1293	1360	1370
Melick- Herken- bosch	1157	1137	1206	1198	1250	1299
	30291	29385	30539	31913	32131	34621

De dertiger jaren zijn voor dit gebied blijkbaar moeilijk geweest; het bevolkingsaccres immers was

vrij gering. Duidelijk blijkt dit in steden als Venlo en Roermond, waar de bevolking tussen 1830 en 1833 aanzienlijk terugliep. Op het einde van de dertiger jaren openbaart zich enige groei, welke zich voortzet in de veertiger jaren en na 1845 in een hoger tempo. Venlo en Roermond geven grote verschillen te zien; in Roermond is in deze periode de groei veel hoger dan in Venlo. Een stagnatie ziet men optreden in Belfeld, Montfort, Vlodrop en Ohé en Laak. De stijging in Roosteren is een gevolg van een grenscorrectie in 1841.

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Sittard	3708	3791	3876	3943	4113	4324
Broeksittard	606	626	636	624	666	677
Munstergeleen	613	590	604	643	683	689
Limbricht	1247	1290	1342	1395	1513	1471
Born	1317	1309	1376	1426	1440	1535
Urmond	955	983	1038	1080	1072	1093
Grevenbicht	952	982	1019	909	967	1010
Susteren	1667	1736	1827	1784	1841	1945
Obbicht en Papenhoven	555	589	640	632	635	679
Nieuwstadt	729	743	787	795	837	855
	12349	12639	13145	13231	13767	14278

Ook in dit gebied vertoont zich de tendens dat tijdens de dertiger jaren de bevolkingsontwikkeling enigszins achterblijft. Dit verschijnsel ziet men duidelijk in Grevenbicht, Obbicht en Papenhoven, Broeksittard en Susteren. Nadien is de toename echter vrij regelmatig, met uitzondering van de gemeente Limbricht, waar tussen 1845 en 1849 een daling plaats heeft.

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Valkenburg	673	673	677	710	741	755
Houthem	732	723	694	724	709	707
Meerssen	1738	1787	1862	1891	2062	2284
Itteren	391	379	402	386	405	455
Borgharen	393	448	489	431	441	499
Geulle	923	945	954	955	978	985
Stein	1636	1634	1695	1460	1534	1588
Bunde	590	601	608	617	660	622
Ambij	644	658	704	660	667	749
Ulestraten	747	772	787	796	777	799
Beek	2343	2398	2416	2396	2380	2462
Schimmert	1308	1317	1324	1367	1361	1416
Hulsberg	1023	934	981	1059	1047	1137
Klimmen	985	1004	1033	1060	1063	1109
Voerendaal	1605	1610	1651	1685	1700	1766
Heerlen	4140	4168	4273	4336	4571	4539
Nieuwen- hagen	1074	1078	1113	1102	1087	1054
	20945	21129	21663	21635	22183	22926

In dit gebied merken wij een bevolkingsstijging op in Meerssen, Borgharen, Amby en Itteren. In de andere plaatsen is de aanwas niet groot. Tekenend is dat in de dertiger jaren slechts een groei van 690 personen optreedt. Na 1840 is het verloop iets sneller. Een aarzeling of stilstand ziet men in de gemeenten Houthem, Ulestraten, Bunde, Voerendaal Heerlen, Nieuwenhagen en Stein. (gevolg van grenswijziging ten gunste van Elsloo).

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Geleen	2166	2076	2097	2114	2104	2181
Spaubeek	637	636	627	699	719	706
Elsloo	786	758	757	1110	1151	1254
Schinnen	1954	1963	1988	1964	2027	1996
Nuth	1183	1234	1300	1201	1267	1314
Vaesrade	-	-	-	-	-	-
Wijnands- rade	472	477	473	471	473	473
Amstenrade	455	450	460	495	506	532
Hoensbroek	1189	1227	1232	1197	1166	1198
Oirsbeek	1049	1045	1050	1050	1091	1048
Bingelrade	428	425	443	418	440	420
Jabeek	428	430	451	435	415	431
Merkelbeek	625	666	703	680	698	710
Brunssum	1007	1044	1088	1014	940	1000
Schinveld	733	739	762	845	821	894
Schaesberg	1106	1037	1077	1145	1130	1120
Schin op Geul	349	350	356	354	364	396
Strucht	283	287	294	294	292	285
Oud-Val- kenburg	543	572	617	576	605	597
	15393	15416	15775	16062	16209	16555

In veel gemeenten is de bevolkingsaanwas zeer gering, ondanks het feit dat de totaalcijfers een regelmatige tendens te zien geven. Een stagnatie treedt op in Geleen, Schinnen, Oirsbeek, Bingelrade, Jabeek, Brunssum, Hoensbroek, Schaesberg,

Wijnandsrade en Strucht. Een bevolkingsstijging treedt op in Amstenrade, Schinveld, Schin op Geul en Elsloo (gevolg van grenswijziging met Stein).

In de totaalcijfers van het Zuid-Limburgse randgebied ziet men een merkwaardige op- en neergang in de bevolking van dit gebied. Van 1830 tot 1836 liep de bevolking terug in bijna alle gemeenten. Van 1836 tot 1839 valt er een plotselinge stijging waar te nemen. In de eerste helft van de veertiger jaren loopt de bevolking weer terug, waarna er wederom een herstel en bevolkingsgroei intreedt. Deze tendens is duidelijk af te lezen uit de bevolkingsontwikkeling van Maastricht, maar vertoont zich ook in de meeste van de overige gemeenten.

Enige bijzondere factoren hadden invloed op deze cijfers, n.l. de grenswijzigingen tussen 1839 en 1843 in de gemeenten Oud-Vroenhoven, St. Pieter, Vaals, Wittem en Rimburg.

Per saldo zijn er slechts vijf gemeenten waar de groei het gemiddelde in behoorlijke mate overschrijdt: Gronsveld, Margraten, Gulpen, Vaals en Kerkrade.

	1830	1833	1836	1839	1845	1849
Maastricht	24.444	21.673	21.673	25.483	22.627	25.140
St. Pieter	666	679	679	700	673	647
Vroenhoven	1.220	-	-	1.461	1.106	1.264
Heer	1.152	1.197	1.265	1.270	1.287	1.250
Cadier en Keer	568	607	654	618	619	619
Gronsveld	1.385	1.427	1.463	1.517	1.616	1.682
Rijckholt	195	202	200	179	189	200
Eijsden	1.892	1.952	2.050	2.069	2.076	1.996
St. Geertruid	851	877	902	923	966	962
Mesch	230	237	243	229	216	264
Mheer	872	910	934	867	935	970
Noorbeek	762	813	916	828	838	822
Slenaken	557	576	601	603	551	595
Margraten	910	945	990	1.060	1.102	1.129
Berg en Terblijt	749	746	748	766	766	793
Bemelen	223	259	263	235	224	222
Wijlré	1.608	1.633	1.638	1.622	1.660	1.623
Gulpen	1.802	1.798	1.889	1.981	2.125	2.141
Wittem	3.030	3.112	3.163	3.213	3.345	3.395
Vaals	2.773	2.609	2.640	2.934	2.903	3.279
Simpelveld	1.083	1.107	1.146	1.098	1.135	1.112
Bocholtz	884	908	925	965	1.014	1.004
Kerkrade	3.435	3.379	3.489	3.830	3.967	4.240
Eijgelshoven	445	441	451	452	445	455
Waubach	1.242	1.266	1.309	1.353	1.242	1.229
Rimburg	290	315	334	279	268	262
	53.268	49.668	50.565	56.535	53.895	57.295

Enige samenvattende conclusies

De bevolkingcijfers uit de eerste helft van de 19e eeuw leren ons, dat Limburg een volledig platelandsgebied was. Er was in die tijd slechts één grote stad, met meer dan 20.000 inwoners, Maastricht. Ofschoon deze stad minder zielen telde dan de zustersteden Aken en Luik, vertoont Maastricht toch alle kenmerken van een grote bevolkingsagglomeratie (1). Daarnaast komen er een aantal gemeenten voor, die temidden van het omliggend plattelandgebied een beperkte stedelijke functie vervullen. Hun inwonertal is weliswaar naar de huidige begrippen gering, maar steekt ver uit boven de gemiddelde aantallen van de overige gemeenten. Als zodanig moeten vooral aangemerkt worden de plaatsen Venlo, Roermond en Weert, de enkele gemeenten, die in het midden van de vorige eeuw meer dan 5.000 zielen telden.

De bevolkingsgrootte is echter geen geheel juiste maatstaf om het karakter van een gemeente te typeren, omdat het zielental vaak een optelsom is van de bevolkingcijfers van een groot aantal dorpen en gehuchten (b.v. Bergen, Maasbree, Nederweert, Echt, Wittem en Vaals). Juister is de grootte van de eigenlijke kern of centrumplaats als richtsnoer aan te houden. In dat geval zien wij behalve Maastricht, Roermond, Venlo en Weert nog vijf plaatsen, welke in de aanvangsperiode een relatief groter inwonertal hadden (meer dan duizend inwoners in de kern zelf), namelijk Sittard, Kerkrade, Heerlen,

1. Zie het uitstekende artikel over de demografische ontwikkeling van Maastricht in vorige eeuwen van A. G. H. Kemp. Het verloop van de bevolkingscurve van Maastricht tot 1830, in *Miscellanea Trajectensia*. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht, uitgegeven bij gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de Stadsbibliotheek van Maastricht, Maastricht 1962, blz. 339-362.

Venray en Thorn. Het zijn deze laatste plaatsen, welke met uitzondering van Thorn ook later de grootste groei doormaken.

Een van de belangrijkste conclusies uit deze cijfers is, dat in de eerste helft van de vorige eeuw reeds van een regelmatig voortschrijdende bevolkingsgroei gesproken kan worden. Deze gevolgtrekking is meer opzienbarend dan zij op het eerste gezicht lijkt. Immers de snelle bevolkingsaanwas van de laatste eeuw is een verschijnsel, dat vroeger niet in deze omvang voorkwam. In vorige eeuwen wisselen perioden van groei af met tijden van stilstand of plotselinge bevolkingsachteruitgang. Voor Limburg blijkt nu, dat de constante groei al tijdens de Franse tijd begonnen was. Waarschijnlijk is, dat deze dateert vanaf ca 1750, zoals men voor de Zuidelijke Nederlanden heeft trachten aan te tonen. Vóór die tijd moet er een dalende bevolkingsontwikkeling hebben plaats gehad, indien men in aanmerking neemt, dat er tijdens de 17e en de eerste helft van de 18e eeuw weinig nieuwe nederzettingen in Limburg ontstaan zijn in verband met de stagnatie in landbouw en voedselproductie. Dit vraagstuk dient overigens nog geheel te worden onderzocht.

Het groeitempo was niet in alle perioden van dit tijdvak even groot. In de Franse tijd bedroeg de stijging slechts 0,15% per jaar, hetgeen ongeveer overeenkwam met de groei in overig Nederland. Overigens is het opmerkelijk, dat de plattelandsgebieden in het oosten en zuiden in deze tijd een grotere aanwas kenden dan Holland en Zeeland, waar vooral de grote steden in bevolking terugliepen. Na 1815 was de situatie omgekeerd en was de toename in het westen groter. Ook ten opzichte van het landelijk gemiddelde bleef Limburg toen achter; tussen 1815 en 1839 was de jaarlijkse groei in Limburg 0,74%, in Nederland 0,86%. De veertiger jaren, die een vertraagde ontwikkeling te zien gaven, wijzen eveneens op een achterblijvende groei in Limburg, waar jaarlijks de bevolking slechts stijgt met 0,42% tegen een landelijk percentage van 0,69. Wij hebben

gezien, dat de bevolkingsstijging niet voor elk gebied van Limburg even groot was en dat er in de groei van de afzonderlijke gemeenten vaak grote verschillen optraden. In de volgende samenvattende staat is dit nog eens weergegeven voor de gehele eerste helft van de vorige eeuw.

De bevolkingsgroei in de delen van Limburg tussen 1796 en 1849 in absolute en in indexcijfers

	An X cq 1796	1815	1830	1839	1849
Noordelijk Limburg (Bergen, Gennep c. a.)	6.990	6.772	8.356	8.930	9.851
	100	97	121	128	141
Noord-Limburg op de linker Maasoever (Venray, Horst c. a.)	15.724	17.714	20.305	21.314	22.192
	100	113	129	136	141
Midden-Limburg op de linker Maasoever (Weert, Nederweert c. a.)	20.136	22.248	25.374	26.989	27.635
	100	110	121	134	137
Het gebied van Venlo en Roermond op de rechter Maasoever	24.795	24.012	30.217	31.913	34.621
	100	97	122	129	140
Het Land van Sittard	10.055	9.733	12.349	13.767	14.278
	100	97	123	137	142
"Staats Valkenburg"	17.820	17.562	20.933	21.635	22.926
	100	99	117	121	129
"Oostenrijks Valken- burg"	13.773	13.881	15.393	16.062	16.555
	100	101	112	117	120
Het Zuid-Limburgs randgebied, incl. Maastricht	38.783	43.259	53.268	56.535	57.295
	100	112	137	146	148
Limburg (totaal)	148.076	155.181	186.195	197.145	205.353
	100	105	126	133	139

Het tempo in bevolkingsontwikkeling was vaak zeer wisselend. Tijdens de Franse tijd was een krachtige groei waar te nemen in het gebied van Noord- en Midden-Limburg, dat ten westen van de Maas is gelegen. Na 1830 is daarentegen een grotere groei te constateren in het op de rechter Maasoever gelegen gebied van Noord- en Midden-Limburg. In Zuid-Limburg trad na 1815 een tegenstelling op tussen het kerngebied, de vroegere Staatssche en Oostenrijkse Landen van Valkenburg, die in groei achterbleven en het Zuid-Limburgse randgebied (zowel Maastricht als de plaatsen langs de zuid- en ooststrand), dat een grotere bevolkingstoename te zien gaf.

Wij hebben daarnaast nog eens berekend, welke gemeenten per saldo in deze halve eeuw het meest in bevolking zijn vooruitgegaan. Dan blijkt, dat, afgezien van incidentele factoren, deze toename vooral plaats had in Noord- en Midden-Limburg. Zowel in de grotere gemeenten Venlo, Weert, Roermond en Echt als in een aantal kleinere gemeenten in dit gebied (Tegelen, Belfeld, Montfort, Posterholt, St. Odiliënberg, Linne, Horn, Heythuizen, Grathem, Hunsel, Wesseem en Meyel) is deze groei het meest uitgesproken. De aanwas in Zuid-Limburg - zowel in de steden als op het platteland - bleef daarbij ver achter. Een uitzondering vormen enkele gemeenten in het uiterste zuiden (Margraten, Gulpen, Vaals, Sijperveld en Bocholtz).

Duidelijk hangt de groei ook samen met enige sociaal-economische factoren, die daarop onmiddellijk van invloed zijn, zoals de ontwikkeling van de landbouw, de agrarische markten, de omvang van de nijverheid, de trek van de seizoensarbeiders en de verkeersverbindingen. Opvallend is in elk geval, dat de grootste gemeenten tevens belangrijke verkeersknooppunten zijn op de grote noord-zuid-route door Limburg (Maastricht - Beek - Geleen - Sittard - Echt - Roermond - Tegelen - Venlo - Gennep), op de noordwestelijke zijroute (Maasbree - Horst - Venray) en de zuid-oostelijke dwarsverbinding (Gulpen - Vaals -

Heerlen-Kerkrade).

Tenslotte willen wij nog een laatste tabel opnemen, waarin wij de gemeenten naar grootte-klasse hebben ingedeeld om na te gaan, of er een opschuiving in gemeente-typen ontstaan is als gevolg van deze bevolkingsaanwas.

Enige belangrijke gevolgtrekkingen zijn uit nevenstaande tabel af te lezen. Allereerst valt op de groei van de "steden", d.w.z. van het aantal gemeenten met meer dan vijfduizend inwoners. Het aantal gemeenten in de daarop volgende grootte, tussen 2500 en 5000 inwoners, blijft echter vrijwel gelijk. In totaal zijn er derhalve rond 1850 in Limburg nog betrekkelijk weinig - voor die tijd - grote gemeenten. Opvallend is wel, dat er op de einddatum dubbel zoveel gemeenten zijn met een inwonercijfer tussen 1000 en 2500 dan omstreeks 1800; dit was in het midden van de vorige eeuw dan ook het overwegende grootte-type. Daarentegen is het aantal gemeenten met minder dan duizend zielen in deze periode sterk gedaald. In de Franse tijd waren 88 van de 126 gemeenten nog kleiner dan duizend zielen. In 1849 vormde dit type evenwel een minderheid (57 van de 124 gemeenten).

De verdeling van de gemeenten in Limburg tussen 1796 en 1849
naar de grootte van het aantal inwoners

Grootte van de gemeenten	An. X of 1796	1815	1825	1830	1836	1839	1845	1849
minder dan 250 inwoners	9	7	6	4	3	4	5	4
250- 500 "	31	16	15	13	13	12	10	11
500-1000 "	48	57	50	48	44	43	42	42
1000-2500 "	25	31	38	44	47	49	50	51
2500-5000 "	12	12	12	11	12	12	13	11
boven 5000 "	1	3	3	4	4	4	4	5